

СТАНОВИЩЕ

от Ивайло Петров Илиев
доцент, доктор, катедра „Бизнес администрация и маркетинг“,
Университет по застраховане и финанси – София

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление 3.8. Икономика

Автор: Златко Ивановски

Тема: „MARKETING, FINANCE AND MANAGEMENT OF COMPANIES FROM THE WINE SECTOR: AN EMPIRICAL STUDY OF CRISIS RESPONSE IN NORTH MACEDONIA“ (*„Маркетинг, финанси и управление на компаниите от винения сектор: емпирично изследване на реакцията при кризи в Северна Македония“*)

Научен ръководител: доц. д-р Радостина Димитрова

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № 296 от 15.07.2026 г. на Ректора на Университета по застраховане и финанси чл.-кор. проф. д.ю.н. Борис Велчев съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „MARKETING, FINANCE AND MANAGEMENT OF COMPANIES FROM THE WINE SECTOR: AN EMPIRICAL STUDY OF CRISIS RESPONSE IN NORTH MACEDONIA“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика. Автор на дисертационния труд е Златко Ивановски – докторант към катедра „Финанси и застраховане“ на Университета по застраховане и финанси, с научен ръководител доц. д-р Радостина Димитрова.

Предадените от докторанта материали включват документи по представен опис, като за целите на изготвянето на настоящото становище са предоставени:

- дисертационен труд с обем 207 страници, представен на английски език;
- автореферат с обем 51 страници, представен на английски език;
- справка за наукометричните показатели, придружена със списък на публикациите по темата на дисертационния труд;
- административните документи по процедурата – молба, автобиография, копие на дипломата за придобита образователно-квалификационна степен „магистър“, заповеди за зачисляване и отчисляване с право на защита, декларация за оригиналност и справка за приносите – съгласно приложения опис.

Докторантът е приложил 4 броя публикации по темата на дисертационния труд. Не са представени монографии и студии, което не съставлява пропуск – наличието им не е изискване за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Публикациите не се препокриват съдържателно и не налагат редукция на броя им. Изданията, в които са отпечатани, са идентифицируеми чрез посочените ISSN и съществуват като научни периодични издания.

По комплектност, вид и обем представените материали съответстват на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), на Правилника за неговото прилагане и на Правилника за приемане и обучение на докторанти в Университета по застраховане и финанси. Нямам бележки по документалната част на процедурата.

2. Кратки биографични данни за кандидата

Златко Ивановски придобива образователно-квалификационна степен „бакалавър“ по информатика (2009 г.) и „магистър“ по управленски информационни системи (2013 г.) в University American College – Скопие. От 2023 г. е докторант към катедра „Финанси и застраховане“ на Университета по застраховане и финанси, с изследователски фокус върху финансовото управление, управлението при кризи и стратегическото позициониране на предприятията от винения сектор.

Професионалният му път започва с технически позиции в разработката на софтуерни решения и информационна инфраструктура, след което преминава изцяло в лозаро-винарския бранш. Работи като маркетинг сътрудник във „ВВ Тиквеш“ АД – Скопие (2014–2016 г.), мениджър продажби във винарска изба „Тиквеш“ АД – Скопие (2016–2022 г.), където отговаря за търговските стратегии, дистрибуционната мрежа и ценовата политика, и управител на „Тиквеш ОХД“ ДООЕЛ – Кавадарци (2020–2022 г.). От април 2022 г. е генерален мениджър на „БАДЕЛ 1862“ ДООЕЛ – Скопие, дъщерно дружество на хърватската „Badel 1862“ – Загреб. Бил е член на Съвета на директорите на „Охридтурист“ АД – Охрид (2020–2025 г.), а от 2025 г. е вицепрезидент на Хърватския бизнес клуб в Република Северна Македония.

Кандидатът има и седемгодишен академичен стаж като асистент във Факултета по компютърни науки и информационни технологии на University American College – Скопие (2009–2016 г.), както и преподавателски опит по компютърна графика в Природо-математическия факултет на Университета „Св. св. Кирил и Методий“ – Скопие (2012–2014 г.). Сред професионалните му квалификации се открояват сертификатът WSET Level 2 – Award in Wines and Spirits (2016 г.) и програмата по дигитална трансформация на Bled School of Management (2019 г.).

Този профил обяснява убедително избора на дисертационна тема. Съчетаването на дългогодишен управленски опит във винения сектор с аналитична подготовка и

преподавателски стаж дава на кандидата както достъп до изследваната съвкупност, така и способност да формулира изследователския проблем в академични категории — обстоятелство, което личи в прецизността на въпросника и в осведомената интерпретация на емпиричните резултати.

3. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 207 страници и е разработен и представен на английски език. Структуриран е в увод, три глави, заключение и списък на използваната литература, обхващащ 228 източника. В текста са включени 44 таблици, 8 фигури и 7 диаграми, чрез които се онагледяват емпиричните резултати и приложените концептуални рамки. Съотношението между теоретичната, методологическата и емпиричната част е балансирано и съответства на изискванията към дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“.

В увода са изведени актуалността и значимостта на темата, обектът и предметът на изследването, основната цел, пет изследователски задачи, основната и трите спомагателни хипотези, използваните методи, времевият обхват (2019–2025 г.), информационната база, степента на разработеност на проблема и ограниченията на изследването. Обект на изследването са предприятията от винения сектор, разглеждани като стопански и организационни субекти, чиято устойчивост и дългосрочна жизнеспособност зависят от способността им да издържат на кризи; предмет са финансовите, управленските и маркетинговите стратегии на тези предприятия. Целта е формулирана ясно и е операционализирана чрез задачите без логически пропуски.

Първа глава е посветена на теоретичните основи на финансирането, управлението и маркетинга във винения сектор. Последователно са разгледани вътрешните и външните източници на финансиране, финансовите и производствените рискове, финансовата устойчивост при кризи, бизнес анализът, PESTLE анализът, управленските функции и ролята на мениджмънта при кризисни ситуации, както и маркетингът на винени продукти, ценообразуването, промоцията, дистрибуцията и маркетинговата реакция при кризи. Изложението е компетентно и покрива релевантната проблематика, макар на места да има подчертано описателен характер и да би спечелило от по-плътна аналитична връзка с конкретния изследователски проблем. Като методологически коректно следва да се отчете, че при разглеждането на съвременните финансови инструменти – краудфъндинг, блокчейн базирана токенизация, P2P кредитиране – авторът изрично уточнява, че включването им не предполага непосредствена приложимост в македонски контекст, а очертава посоката на трансформация на финансовите пазари. Този тип уговорка е показател за академична добросъвестност.

Втора глава представя методологическата рамка и дизайна на изследването – използваните методи, етичните съображения, разработването на анкетното проучване, провеждането на експертните интервюта и конструирането на въпросника. Изследователският подход е смесен и съчетава теоретичен, сравнителен и съдържателен

анализ, статистически метод, синтез, индукция и дедукция, анкетно проучване и експертни интервюта. Ядрото на методическото решение е операционализирането на деветте компонента на Business Model Canvas на A. Osterwalder и Y. Pigneur и на шестте измерения на PESTEL в единен инструмент от 63 въпроса, разделен на два тематични блока. Инструментът е преминал предварителен тест с петима експерти, а експертните интервюта са проведени преди основното проучване именно с цел прецизиране на формулировките. Методиката е адекватна на поставената цел, а логиката на триангулацията – теория, качествено уточняване, количествено измерване – е изложена последователно.

Трета глава съдържа емпиричните резултати, техния анализ, стратегическите насоки и препоръките. В изследването са включени 35 винарски предприятия, избрани от официалния регистър на Министерството на земеделието, горите и водното стопанство на Република Северна Македония, обхващащ около 250 регистрирани производители. Подборът е обоснован с обстоятелството, че около 67% от регистрираните производители са физически лица или микровинарни без системно пазарно присъствие, а 55% са регистрирани през последните две години и не разполагат с многогодишна оперативна история. Извадката е структурирана в три групи – 5 големи (14%), 7 средни (20%) и 23 малки или семейни винарни (66%). Данните от онлайн анкетата са съпоставени с публикувани финансови отчети, достъпни чрез бизнес информационната платформа „Biznis Mreza“.

Емпиричните резултати са представени систематично. 88,6% от анкетираните предприятия (31 от 35) декларират, че са били засегнати от кризисна ситуация с отражение върху дейността им. Като криза с най-силен отрицателен ефект е посочена икономическата (54,8%), следвана от здравната (25,8%), климатичната (9,7%), технологичната (6,5%) и политическата (3,2%); нито едно предприятие не идентифицира социална криза. Показателно е разминаването между потребителското търсене и поведението на предлагането: 74,2% от респондентите не отчитат промяна в търсенето на устойчиво произведени вина, докато 54,8% декларират засилен фокус върху устойчивостта. Авторът тълкува това коректно като инициатива, произтичаща от вътрешни стратегически приоритети, а не от пазарен натиск. Аналогично балансирано е и заключението за институционалната среда – ограничената държавна подкрепа и слабо припознатите нормативни промени водят до извода, че устойчивостта в сектора е предимно самопородена.

По отношение на достоверността на материала, върху който се градят приносите, оценката ми е положителна с една съществена уговорка. Емпиричната основа е първична и авторска, а съчетаването на самооценъчни анкетни данни с публикувани финансови отчети от независим източник е коректен по замисъл подход за кръстосана проверка, който намалява риска от изкривяване, макар документирането му в текста да остава недостатъчно подробно. Същевременно статистическата обработка е преимуществено дескриптивна и не включва тестове за статистическа зависимост. Поради това резултатите следва да се четат като емпирично обосновани тенденции в конкретен

национален и секторен контекст, а не като доказани причинно-следствени зависимости. Авторът признава това ограничение експлицитно в съответния раздел, което приемам като проява на изследователска добросъвестност.

Въз основа на изложеното приемам, че дисертационният труд на Златко Ивановски съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в изследваната област, и че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по професионално направление 3.8. Икономика и способности за самостоятелни научни изследвания.

4. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приемам приносите, заявени от докторанта, като ги преформулирам и класифицирам по следния начин.

Научни приноси:

1. Обоснована е интегрирана концептуална рамка, която разглежда кризисната устойчивост на предприятията от лозаро-винарския сектор като резултат от координираното взаимодействие между финансовите, управленските и маркетинговите решения, а не като функция на отделна управленска подсистема. Приносът е от типа емпирично изследване и секторно конкретизиране на съществени страни в съществуващ научен проблем и обогатява дискусията за организационната адаптивност в традиционни отрасли.
2. Разработен е авторов методически инструментариум, при който деветте компонента на Business Model Canvas и шестте измерения на PESTEL са операционализирани в единен емпиричен инструмент за измерване на кризисната адаптация. Приносът има характер на създаден нов метод на изследване и е приложим извън изследвания отрасъл – в други аграрни, хранително-вкусови и регионално обособени сектори.

Научно-приложни приноси:

3. Проведено е оригинално емпирично изследване върху 35 винарски предприятия в Република Северна Македония, съчетаващо анкетно проучване, експертни интервюта и анализ на публикувани финансови отчети. Създадена е първична изследователска база за национален и секторен контекст, който е слабо представен в специализираната литература, и е систематизирана съпоставка между реактивно и проактивно поведение на предприятията при кризисни условия.
4. Създаден е авторов модел R.A.P.I.D. Resilience Model, който структурира кризисната устойчивост на винарските предприятия в пет взаимосвързани стълба – готовност (Readiness), гъвкавост (Agility), партньорства (Partnerships), иновации (Innovation) и диференциация (Differentiation, назован в отделни части на труда Diversification). Приносът е от типа създаване на нов модел и има непосредствена

приложна стойност като инструмент за самооценка, стратегическо планиране и разработване на секторно специфични кризисни протоколи.

Приложен принос:

5. Формулиран е систематизиран набор от стратегически насоки и препоръки в седем направления – технологична трансформация, диверсификация на финансовите модели, дигитален и омниканален маркетинг, интегриране на устойчивостта и ESG принципите, междусекторно сътрудничество, кризисна готовност и управление на риска, както и развитие на човешкия капитал и организационното учене. Насоките са пряко операционализирани от винарските предприятия и от браншовите организации.

Значимостта на разработката за науката се състои в разширяването на емпиричната база за изследване на кризисната устойчивост в агробизнеса и в предлагането на възпроизводима методическа рамка за последващи сравнителни изследвания. Значимостта за практиката е свързана с възможността резултатите и моделът R.A.P.I.D. да бъдат използвани от винарски предприятия, браншови сдружения, публични институции и консултанти при разработване на програми за кризисна готовност, дигитализация, развитие на директните продажби и диверсификация на приходните потоци.

Като перспективи за развитие откроявам две направления: разширяване на изследването с инферентен статистически анализ и лонгитюдни финансови редове, което би позволило проверка на зависимостите в строг статистически смисъл, и провеждане на сравнителни изследвания в други държави от региона с оглед проверка на преносимостта на модела.

5. Преценка на публикациите по дисертационния труд

По темата на дисертационния труд са представени 4 публикации:

1. Ivanovski, Z. (2022). Financing and risk of financing companies from the wine sector. Macedonian International Journal of Marketing, ISSN 1857-9787, Year 8, No. 15, pp. 101–117.
2. Ivanovski, Z. (2023). Marketing of companies from the wine sector. VUZF Review, ISSN 2534-9228, Vol. 8, No. 3, pp. 32–48.
3. Ivanovski, Z. (2024). Managing companies from the wine sector. Macedonian International Journal of Marketing, ISSN 1857-9787, Year 10, No. 18, pp. 68–81.
4. Димитрова, Р., Ивановски, Зл. (2025). Modern marketing in the wine industry: the role of innovation and social media engagement. Сп. „Управление в бизнеса и публичния сектор“, бр. 1/2025, с. 56–63.

Класификация на публикациите:

- по вид: 4 статии; не са представени доклади и популярни публикации;

- по значимост: не са представени публикации в издания с импакт-фактор или импакт-ранг, нито пленарни доклади и наградени публикации; и четирите статии попадат в обхвата на показател Г.7 – статии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране;
- по място на публикуване: 2 статии в чуждестранно научно списание (Macedonian International Journal of Marketing, Република Северна Македония) и 2 статии в български научни списания (VUZF Review и „Управление в бизнеса и публичния сектор“);
- по език: и четирите публикации са представени с англоезични заглавия;
- по брой на съавторите: 3 самостоятелни публикации и 1 публикация с един съавтор.

Тематичното покритие на публикациите съответства прецизно на структурата на дисертационния труд. Първите три статии следват логиката на първа глава – финансиране (2022 г.), маркетинг (2023 г.) и управление (2024 г.), а четвъртата (2025 г.) надгражда с проблематиката на иновациите и ангажираността в социалните медии, която е застъпена в емпиричната част. Не се наблюдава съдържателно препокриване, което да налага редуция на броя им. При колективната публикация приносът на докторанта е отчетен коректно чрез редуциране на точките – 5 вместо 10, съобразно броя на съавторите.

Основните резултати от дисертационното изследване са апробирани публично преди защитата, което удовлетворява изискването за предварителна научна публичност. В представените материали не се съдържат данни за цитирания от други автори, за импакт-фактор или импакт-ранг на изданията, нито за внедряване на резултатите в научноизследователски проекти. За етапа на придобиване на ОНС „доктор“ това е обичайно и не се отразява върху оценката ми, но препоръчвам на кандидата да поддържа системна справка за цитиранията на своите публикации с оглед на бъдещото си академично развитие.

6. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Съгласно приложението към чл. 1а, ал. 1 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, включително в професионално направление 3.8. Икономика, се изискват 50 точки по група показатели А и 30 точки по група показатели Г. Представената справка за наукометричните показатели удостоверява следното:

Група показатели	Изисквани точки	Представени точки
Група А – дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“	50	50

Група показатели	Изисквани точки	Представени точки
Група Г – показател Г.7 (статии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране)	30	35
Общо	80	85

Докторантът изпълнява минималните национални изисквания по група А в пълен размер и надхвърля изискванията по група Г с 5 точки. Точките са начислени коректно, включително редуцията при съавторство. Не са констатирани несъответствия между справка, списъка на публикациите в автореферата и приложените материали.

7. Автореферат

Представеният автореферат е с обем 51 страници и е структуриран в пет раздела: обща характеристика на дисертационния труд, представяне на съдържанието по глави, заключение, приноси и публикации по темата на дисертационния труд. Съставен е съобразно изискванията на съответните правилници.

В обща характеристика са изложени последователно актуалността и значимостта на изследваната проблематика, обектът и предметът на изследването, основната цел, изследователските задачи, основната и спомагателните хипотези, приложената методология, времевата рамка и информационната база. Представянето на съдържанието по глави следва точно структурата на дисертационния труд, без съществени разминавания в акцентите или в изведените резултати. Адекватно са отразени методическата рамка на емпиричното проучване, основните емпирични резултати, стратегическите насоки и разработеният от автора модел R.A.P.I.D. Resilience Model. Посочени са заявените научни и научно-приложни приноси, както и публикациите по темата.

Заклучението ми е, че авторефератът е изготвен според изискванията и отразява коректно и в достатъчна пълнота основните резултати, постигнати в дисертационния труд. Като редакционна забележка отбелязвам, че заглавието на раздел IV – „Expected scientific contributions“ (Очаквани научни приноси) – е формулировка, характерна за етапа на проектното описание на докторантското изследване. За процедура по защита коректното наименование е „Научни приноси“ или „Приноси на дисертационния труд“, доколкото приносите вече са реализирани, а не очаквани.

8. Критични забележки и препоръки

Направените бележки имат редакционен и методологически характер. Те са напълно преодолими при финализирането на материалите и не променят положителната ми оценка за труда.

1. Препоръчвам цялостно езиково и стилово прецизиране на английския текст, включително отстраняване на техническите грешки в заглавията на първа глава и на раздел V от автореферата.
2. Необходимо е уеднаквяване на числовите данни при описанието на извадката. На отделни места се посочват 33 и 34 предприятия, докато основната извадка включва 35 винарни. При представянето и интерпретацията на резултатите следва ясно да се разграничава общият брой на включените предприятия от броя на валидните отговори, който при част от въпросите е 31.
3. Времевият обхват на изследването се посочва различно в увода и в обобщението на трета глава. Препоръчвам еднозначно уточняване кой период е обхванат от анкетното проучване и кой – от анализирания финансови данни.
4. Петият стълб на модела R.A.P.I.D. е назван по два различни начина в отделни части на изложението. Терминът следва да бъде определен еднозначно и използван последователно в дисертационния труд, в автореферата и в графичното представяне на модела.
5. Изследването има преимуществено описателен и проучвателен характер. Въпреки заявеното използване на финансови данни, в емпиричната част не са представени достатъчно подробно конкретните финансови показатели, процедурата за съпоставянето им с анкетните резултати и резултати от статистически тестове. Поради това е по-прецизно да се говори за емпирична подкрепа на формулираните хипотези, а не за тяхното доказване в строг статистически смисъл.
6. Библиографският апарат се нуждае от уеднаквяване по стил на цитиране и от проверка на няколко записа, при които се наблюдават повторения с несъвпадащи данни, както и от съгласуване между цитираните в текста източници и списъка на използваната литература.

Посочените забележки не поставят под съмнение научната стойност на изследването, самостоятелността на проведената работа и оригиналността на получените резултати.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти в Университета по застраховане и финанси. Кандидатът изпълнява и надхвърля минималните национални изисквания по професионално направление 3.8. Икономика.

Дисертационният труд показва, че кандидатът Златко Ивановски притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по професионално направление 3.8. Икономика, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Златко Ивановски в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика.

02.09.2026 г.

Рецензент:

(доц. д-р Ивайло Илиев)

гр. София